

УДК 111.8:124.5

Л.С. БАНАХ (асистент кафедри філософії і політології)
Запорізька державна інженерна академія, Запоріжжя
E-mail: v_banakh@mail.ru

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті розглянуті тенденції, характерні для сучасного суспільства, зроблений аналіз ситуації, що склалася в українському суспільстві, визначені чинники культурної і моральної деградації, показаний вплив сучасного інноваційного потенціалу соціальної культури на суспільство в умовах глобалізації.

Ключові слова: соціальна культура, суспільство, ціннісні зміни, аномія, лібертаризм, глобалізація

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями

Проблема зміни ціннісних орієнтацій – провідна тема багатьох досліджень. Аналіз тенденцій, характерних для сучасного суспільства, ситуації, що склалася, визначення чинників культурної та моральної деградації є актуальною задачею. У сучасному суспільстві виявляються три основні риси: втрата людиною контролю над соціальними процесами, сприйняття їх як квазіприродних; нездатність людини і суспільства контролювати зміни, ситуація невизначеності; нездатність людини до планування і досягнення довготривалої мети, життєвих стратегій [1, с. 18]. Пізнавані риси сучасного життя – негативний індивід, що не має зв'язку ні з минулим, ні із структурами індустріальної епохи; індивід, що знаходиться у ситуації втрати норм і цінностей (аномії) та в ізоляції; зміна структури праці; нові професії тощо. Втрата практичною діяльністю своєї фундаментальної орієнтації на виробництво здійснюється без переходу з постіндустріального простору в інформаційний, на основі деіндустріалізації, натуралізації господарства і комерціалізації діяльності, у зв'язку «людина – держава» – домінування патерналістської тенденції. Успішність практичної та творчої діяльності майже відсутня, все вимірюється фінансовим успіхом. Відбувається перевиробництво людей з вищою освітою, що характерно на етапі переходу в постіндустріальну та інформаційну стадію розвитку суспільства. З іншого боку, відчутна нестача трудових ресурсів. Міграційні потоки забезпечують приплив робочої сили. Спостерігається економцентризм, перетворення будь-якої діяльності в бізнес.

Поза сумнівом, спостерігається також і втрата довіри та ідеалів, цих важливих рис соціального і культурного капіталу. Вельми помітна риса сучасного життя – короткостроковість та відсутність стратегічних цілей. Не контролюючи свого сьогодення, людина ще в меншій мірі піклується про своє майбутнє і не має інтересу до свого минулого або до минулого своєї країни. Самотність людей, апатія та соліпсизм творчих особистостей

досягають апогею.

Відбувається комерціалізація мистецтва та його відмова від формування суспільних зв'язків, довіри і чеснот. Засоби масової інформації виконують свою позначену в західних критичних оцінках функцію – розважати людей і дратувати їх грошима, владою і свавіллям. Наприклад, пануючі нині канони – збудливе і зворушливе, – І. Кант вважав ознаками поганого смаку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, на яку спирається автор

Над проблемою формування соціальної культури суспільства працювали такі дослідники, як Алісов Д. А., Кримський С. Б., Пазенок В. С., Федотова В. Г., які показали, що глобалізація та екологія перетворили сучасні суспільства на суспільства ризику, проаналізували найбільш актуальні та перспективні соціальні проблеми виховання сучасного покоління, довели, що соціальна культура громадян відіграє визначальну роль у суспільному житті. Стосовно українського суспільства заслуговують уваги дослідження експерта з ідеології О. Костенка, висновки якого проаналізовані в цьому дослідженні.

Мета статті – визначити особливості формування соціальної культури українського суспільства, а також чинники, які впливають на цей процес в умовах зростання соціальної дисфункції та глобалізації.

Обговорення проблеми

Спостерігається зростання соціальної дисфункції. Має місце експлуатація, соціальний конфлікт все більше йде по лінії виключення цілих верств населення із соціального та економічного життя. Падіння значущості поняття «клас», за думкою В. Г. Федотової, пов'язано з тим, що глобалізація та екологія перетворили сучасні суспільства на суспільства ризику: «Людина народжувалася такою, що вже належить до певного класу. Це визначало її долю... Ситуації ризику, навпаки, несуть в собі іншу небезпеку. В них немає нічого передбачуваного, очевидного... Такого роду схильність до небезпеки не викликає соціальної згуртованості, яка відчувалася б як потерпілими, так і іншими людьми. Не з'являється нічого, що могло б згуртувати їх у соціальний прошарок, групу, клас... У класовому суспільстві буття визначає свідомість, а в суспільстві ризику свідомість... визначає буття» [1]. Маніпуляція свідомістю людей на етапі зламу комунізму спочатку політизувала їх, а потім деполітизувала, представивши соціальні процеси як квазіприродні, що стихійно складаються і не залежать від людини.

На появу такої тенденції вплинула і глобалізація, яка є перемогою неолібералізму у всесвітньому масштабі, перемогою капіталу над національними інтересами, і яка внесла ідею економічної людини. Неолібералізм стверджує, що сутність будь-якої людини – прагнення до максимізації задоволень і мінімізації витрат. А проблеми моральності, соціальності, солідарності залишилися осторонь. Загальна індустріальна природа капіталізму і соціалізму дала дві схожі форми ціннісного розпаду

індустріального капіталізму та індустріального соціалізму. Одна з них (на Заході) – технологічна – внесла надлишок свободи (лібертаризм), який ушкоджує демократію і ціннісно-нормативну єдність суспільства. Друга з них (у пострадянському просторі) – політична, також привела до перемоги лібертаризма, свавілля, анархії над проголошеною демократією і розв'язала ті ж тенденції. У обох випадках і технічний, і політичний прогрес не привели до морального і соціального прогресу. Особливу роль зіграла масова культура, яка стала продуктивною силою інформаційного постіндустріального капіталізму на Заході, хоча була вироблена індустріальним капіталізмом, оскільки саме в ній опрацьовувався символічний зміст, властивий інформаційному суспільству. Вона впливає на формування інформаційного суспільства та є в ньому способом управління споживчою поведінкою. Молоде покоління формується цією культурою в споживчому дусі, який накладається на трудову національну етику. Отже, масова культура стала засобом деморалізації.

Таким чином, факторами схожих ціннісних змін у сучасному суспільстві є лібертаризм та глобалізація, чії ідеї товарного світу розповсюджуються через неолібералізм і масову культуру; а також американська масова культура, яка впливає на культури інших суспільств в умовах відсутності власних. У сучасному суспільстві створена і функціонує складна, високорозвинена система духовного виробництва, яка забезпечує продукування, поширення і споживання культурних цінностей, їхнє зберігання і передачу. Вона впливає на виробничу, економічну, соціальну і політичну сферу людського життя, в свою чергу, перебуваючи під їх впливом. Практична значущість системи духовного виробництва для сучасного суспільства проявляється в тому, що у всіх країнах сучасного світу держава керує культурними процесами як за допомогою відповідного законодавства, так і з використанням фінансових, економічних, адміністративних і політичних засобів. В Україні, як і в розвинених країнах, існують закони, які регламентують діяльність системи освіти та науки, роботу засобів масової інформації, охорону культурної спадщини, охорону авторських прав як у сфері науково-технічної, так і художньої творчості. Також законодавчо регламентується право окремої людини і груп людей на задоволення їх культурних потреб. Але розвинені держави щорічно направляють значну частину коштів державного бюджету на фінансування освіти, науки, проектно-конструкторських досліджень, на підтримку державних установ культури, охорону і реставрацію пам'яток культури.

У ХХІ ст. як ніколи раніше виявив себе величезний інноваційний потенціал культури, здатної докорінно змінювати життя людей. У першу чергу це пов'язано з науково-технічною культурою. За оцінкою фахівців, сучасний науково-технічний прогрес призводить до того, що кожні 5-6 років відбувається зміна поколінь техніки. Це означає, що відповідним чином повинні змінитися професійні знання і навички людей, їх спосіб життя, потреби. Разом з тим, з'ясувалася і величезна небезпека стихійного розвитку культури, використання досягнень людської творчості у вузько корисливих

інтересах, для створення нових інструментів і форм пригноблення людини. Тому одним з найважливіших завдань фахівців у галузі культури, широкої громадськості, керівників держави є вироблення і проведення продуманої політики в сфері культури, яка визначає цілі культурного розвитку, основні принципи, методи і засоби регулювання культурних процесів у сучасному суспільстві.

Соціально-культурні риси і соціальна поведінка молоді значною мірою визначаються способами і ступенем «включеності» в суспільне виробництво і споживання, політичну і соціально-культурну діяльність. Детермінантами розвитку людської суб'єктивності є власність і суспільство. В той же час, рівень зростання «суспільного багатства», тобто прогрес суспільства знаходиться в прямій залежності від ступеня розвитку різносторонності людських якостей молодого покоління. Модернізація всіх сфер суспільного життя досить різко за останні роки змінила соціальні умови формування соціальної позиції молоді. Питання про позицію молодого покоління, його відношення до змін, що відбуваються, має велике політичне значення, але є ще значення духовності, яка є «здатністю переводити універсум зовнішнього буття у внутрішній всесвіт особистості на етичній основі, здатністю створювати той внутрішній світ, завдяки якому реалізується тотожність людини самій собі, її свободи перед ситуаціями, які постійно змінюються. Духовність, зрештою, приводить, в деякому сенсі, до смислової космогонії, з'єднанню образу світу з етичним законом особистості» [2, с. 213]. Серед найбільш актуальних і перспективних соціальних проблем виховання сучасного покоління, від ступеня ефективності рішення яких багато в чому будуть залежати не тільки соціальний розвиток, але і перспективи суспільного розвитку країни в цілому, можна виділити наступні. 1. Недостатній рівень професійно-кваліфікаційного потенціалу. 2. Незадоволеність житловими умовами і тривала матеріальна залежність від батьків одночасно з різким зростанням стандартів способу життя (нав'язаного засобами масової комунікації) та падінням життєвого рівня. 3. Недостатнє задоволення інтересів і запитів у сфері дозвілля та різка комерціалізація і «масовизація» сфери культури. 4. Відмова від ідеологічних цінностей старших поколінь та відсутність нової системи ціннісних орієнтацій. 5. Високі темпи маргіналізації і зростання злочинності (більше половини всіх злочинів здійснюються молодими людьми у віці від 14 до 30 років).

Таким чином, різка зміна соціальних чинників виховання вимагає пильнішої уваги вчених і політиків не тільки до вивчення якісного складу сучасного покоління, але і детального дослідження швидкозмінних умов та їхньої дії на соціальні параметри вказаної групи суспільства. Без ясного уявлення про швидкозмінні умови, в яких формується сучасне покоління, про ті негативні тенденції, які виявляються вже сьогодні у його соціокультурних рисах, неможливо скласти скільки-небудь прийнятну програму виховної дії суспільства щодо соціокультурних характеристик майбутніх поколінь [3]. Одним з таких соціальних чинників є сучасна

Особливості соціальної культури українського суспільства

світова економічна, фінансова і політична криза, яка сьогодні вразила всі сфери життя людей в Україні. Пошуку виходу з цієї кризи присвячено чимало досліджень науковців, політиків, журналістів. Серед них цікавою є думка О. Костенка, експерта з ідеології, який вважає, що вийти з кризи на шлях прогресу можна лише з допомогою радикального засобу, яким, на його думку, є національна ідея. О. Костенко вважає, що насправді національна ідея – це уявлення представників нації про той радикальний засіб, який потрібний для її прогресивного розвитку. При найближчому розгляді виявляється, що таким засобом є соціальна, – тобто політична, економічна, правова, моральна, – культура громадян [4].

Це впливає з того, що суспільне життя людей є проявом їхньої волі та свідомості. Без радикального засобу, яким є формування «внизу» належної соціальної культури громадян, будь-які, здійснювані «зверху», політичні, економічні, правові, моральні реформи є паліативами, які лише сприятимуть появі нових способів для зловживань, але не викоренять самих проявів сваволі та ілюзій у вигляді зловживань, зокрема, корупції. Яким би не було формулювання національної ідеї у тієї чи іншої нації, вона завжди зводиться до того, що національний прогрес забезпечується розвитком соціальної культури громадян. Виходячи з цього, за думкою О. Костенка, слід визнати примарними сподівання щодо прогресивної ролі так званого «громадянського суспільства» в сучасній Україні, тому що ураження громадян «комплексом» сваволі та ілюзій робить українське «громадянське суспільство» теж «закомплексованим» сваволею та ілюзіями. Ознак цього достатньо, зокрема, про це свідчать факти ураження корупцією інституцій «громадянського суспільства» не менше, ніж державних. Зазначене вказує на те, що національна ідея для України має пов'язуватися із феноменом соціальної культури громадян. Без неї не матимемо справжнього «громадянського суспільства» [4].

Виходячи з того, що соціальна культура громадян, яка може бути визначена як багаторівневе утворення, що синтезує теоретико-світоглядні, соціально-психологічні, етичні знання та уявлення про явища соціального життя [5, с. 325], відіграє визначальну (радикальну) роль у суспільному житті, О. Костенко дійшов наступних висновків: справжня демократія можлива лише за наявності належної соціальної культури у громадян. Без неї можливою є тільки псевдодемократія (що ми сьогодні і маємо в Україні). Тому слід позбавлятися ілюзії начебто демократія вже має місце в Україні – є демократичні форми без демократичного змісту. Виходячи з цього, актуальним для України є розвиток концепції «культурної демократії», згідно з якою справжню демократію може забезпечити лише формування у громадян соціальної культури; соціальна культура громадян вище будь-яких конституцій, кодексів та інших законодавчих актів, бо від соціальної культури громадян залежить як ці акти застосовуватимуться, будучи лише інструментом у руках людей, для яких не існує пріоритету Закону (прояви аномії). Тому слід позбавлятися ілюзії начебто законодавство може діяти саме по собі, тобто є самодіючою «машиною», яка самостійно здатна

забезпечувати порядок у суспільстві; просвітництво, яке формує у громадян соціальну культуру, – вище політики, а просвітителі – вище політиків. Тому слід позбавлятися ілюзії начебто політики можуть ошчасливлювати народи. Люди самі лише можуть себе ошчасливлювати, отримуючи для цього соціальну культуру у просвітителів і змушуючи до цього ж політиків, які мають виконувати волю громадян, а не творити якусь власну міфічну «політичну волю» (на яку так марно досі сподіваються українські громадяни); права людини можуть бути забезпечені лише за умови формування соціальної культури громадян. Тому слід позбавлятися ілюзії начебто якимись державними інструментами можна гарантувати права людини – єдиною гарантією тут є належна соціальна культура самих громадян; свобода особи без наявності у неї соціальної культури неможлива – за відсутності цієї культури свобода особи може лише набирати стану сваволі. Це – природний закон суспільного життя. Тому слід позбавлятися ілюзії начебто сьогодні в Україні є справжня свобода особи – під виглядом свободи насправді виявляється свобода сваволі, у тому числі свобода беззаконня; правосуддя з інструмента забезпечення суспільного порядку без соціальної культури громадян перетворюється на інструмент для зловживань особами, враженими «комплексом» сваволі та ілюзій. «Ера Правосуддя» в Україні настане тоді, коли сформується в українських громадян належна соціальна культура; без формування належної соціальної культури громадян ніякі економічні реформи самі по собі не усунуть тієї фундаментальної вади української економіки, яка полягає у тому, що економічна діяльність в Україні, будучи проявом сваволі та ілюзій безкультурних людей, здійснюється всупереч природним законам економіки. В Україні сьогодні процвітає вульгарна експлуатація людини людиною, зокрема, у кримінальній формі, що є умовою протиприродного збагачення псевдопідприємців за рахунок збіднення інших. Причиною її є нерозвиненість конкуренції. А конкуренція може розвиватися лише завдяки формуванню у громадян належної соціальної культури. Маючи таку культуру, громадяни стануть здатними у конкурентній боротьбі витіснити псевдопідприємців на узбіччя суспільного життя, тобто туди, де і має бути їхнє місце. Тому слід позбавлятися ілюзії начебто сьогодні в Україні якимись «чудодійними» реформами можна забезпечити економічне процвітання. Висновок

Визнання соціальної культури громадян національною ідеєю для України цілком відповідає світоглядній традиції української національної еліти. Підтвердження цьому можна знайти в творчості Григорія Сковороди, Тараса Шевченка, Івана Франка. Зокрема, як аргумент на користь соціальної культури громадян як національної ідеї має бути прочитано текст вірша «І мертвим, і живим, і ненародженим...», у якому Тарас Шевченко звертається з посланням до всіх українців: «Якби ви вчилися так, як треба, то й мудрість би була своя». А поки цієї мудрості, тобто соціальної культури громадян, не здобудемо, то будемо мати описаний поетом-пророком наче з сьогоднішньої дійсності стан речей в Україні: «Доборолась Україна до самого краю. Гірше

Особливості соціальної культури українського суспільства

ляха свої діти її розпинають» [4].

Список використаної літератури:

1. Федотова В. Г. Факторы ценностных изменений на Западе и в России / В. Г. Федотова // Вопросы философии. – 2005. – № 11. – С. 3-23.
2. Крымский С. Б. Контуры духовности: Новые контексты индивидуальности / С. Б. Крымский // Вопросы философии. – 1992. – № 12.
3. Алисов Д. А. Социокультурный облик городской молодежи в условиях «перестройки» и современных реформ / Д. А. Алисов // Вестник Омского университета. Специальный выпуск 3. – Омск, 1996. – С. 71-72.
4. Костенко О. М. Етюд на тему національної ідеї : [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://ruthenia.info/txt/pub/kostenko.doc>.
5. Пазенок В. С. Соціальна культура // Соціальна філософія: Короткий Енциклопедичний Словник / Загал. ред. і укл. В. П. Андрущенко, М. І. Горлач. – К.-Х.: ВМП «Рубікон», 1997. – 400 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Fedotova V. Factors of value changes in the West and in Russia // Problems of Philosophy. – 2005. – № 11. – P. 3-23.
2. Crimsky S. Contours of spirituality: New contexts individuality // Problems of Philosophy. – 1992. – № 12.
3. Alisov D. Sociocultural appearance of urban youth in the "perestroika" and modern reforms // Bulletin of Omsk University. Special issue 3. – Omsk, 1996. – P. 71-72.
4. Kostenko A. Etude on national idea : [Electronic resource]. – Access to resources: <http://ruthenia.info/txt/pub/kostenko.doc>.
5. Pazenok V. Social culture // Social Philosophy: A Brief Collegiate Dictionary / General editing and compilation V. Andruschenko, N. Gorlach. – K.-Kh.: VMP «Rubikon», 1997. – 400 p.

Л.С. БАНАХ (ассистент кафедры философии и политологии)

Запорожская государственная инженерная академия, Запорожье

E-mail: v_banakh@mail.ru

ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА

В статье рассмотрены тенденции, характерные для современного общества, проведен анализ ситуации в украинском обществе, определены факторы культурной и нравственной деградации, показано влияние современного инновационного потенциала социальной культуры на общество в условиях глобализации.

Ключевые слова: социальная культура, общество, значение, аномия, либертаризм, глобализация

L. BANAKH (Assistant, Department of Philosophy and Political Science)

Zaporozhye State Engineering Academy, Zaporozhye

E-mail: v_banakh@mail.ru

FEATURES OF SOCIAL CULTURE OF UKRAINIAN SOCIETY

The article describes the trends of the modern society as a part of the problem of value orientations' change. Three basic features of modern society are considered: the loss of human control over social processes, the inability of man and society to control changes, a person's inability to plan and achieve long-term goals and strategies of life. The individual is in a situation of loss of norms and values (anomie). In relationship "man – state" the paternalistic tendency is dominated, economocentrism, loss of confidence and ideals, increasing of social

dysfunction are observed. Manipulation of people's minds on the critical stages presented social processes as quasi-natural, spontaneously formed and independent from a man. Globalization as a world-wide victory of neo-liberalism, as a victory of capital over national interests influenced on this trend and introduced the idea of "economic human". Problems of moral, social and solidarity lost their relevance. Libertarizm is the result of the common industrial nature of capitalism and socialism, which gave two similar forms of their values' disintegration process: technological (in the West) and political (the former Soviet Union). The analysis of the situation in the modern Ukrainian society showed the presence of a highly developed complex system of cultural production, which provides production, conservation, consumption and cultural transmission. The factors of cultural and moral degradation are defined. A huge innovative potential of culture able to fundamentally change the life of people is showed itself as never in the twenty-first century in the context of globalization. Modernization of all spheres of public life in recent years quite dramatically changed social conditions of formation of civic identity. The most actual and perspective social problems of education of modern generation are distinguished. Way of social development of the state as a whole is depended from solution of these problems. The conclusion that any attempt to reform the various spheres of Ukrainian society is a voluntarism and utopia, if it is associated with the formation of citizens' social culture is made.

Key words: social culture, society, value, anomie, libertarizm, globalization.

Стаття надійшла до редколегії 06.12.13

Прийнята до друку 13.12.13

Рецензент: д.ф.н., проф. Воронкова В.Г.